NÁVRH NA RESTAUROVÁNÍ

PÍSKOVCOVÉ SOUSOŠÍ SVATÉHO JANA NEPOMUCKÉHO

NA NÁMĚSTÍ VE FRÝDLANTU NAD OSTRAVICÍ

vypracoval :
MgA. Jakub Gajda, Ph.D.
akademický sochař a restaurátor
Studentská 1772, 708 00 Ostrava-Poruba
[redacted]
www.jakub-gajda.com

© 2020

1. ÚVOD

Památka (rejstříkové číslo ÚSKP 34463/8-2323), se skládá z několika na sobě osazených architektonických prvků a ze samotné sochy svatého Jana Nepomuckého klečícího na stylizovaném oblačném nástavci, který plynule přechází v nižší profilovaný nástavec. Na přední straně nástavce jsou vysekány reliéfně dvě okřídlené hlavy cherubů. Po stranách jsou osazeny dvě samostatné postavy puttů, které v rukou drží světcovy atributy, levý putti knihu, pravý putti palmovou ratolest.
Celé sousoší má jehlancovitou kompozici, světec je oděn ve spodní klerice, přes niž přesahuje shora krajkou zdobená rocheta, horní polovinu těla má zahalenu kožešinovou almucí, hlava není kryta tradiční pokrývkou – biretem. Levá, v lokti pokrčená ruka směřuje na prsa v gestu vroucnosti. Pravá ruka, rovněž ohnutá v lokti, směřuje směrem nahoru a drží masivní prostý zlacený kříž. Světec klečí na masivním oblačném nástavci. Kolem hlavy je osazena druhotná zlacená svatozář s pěti hvězdami, ne příliš zdařilá nápodoba.
Pod sochou začíná soustava architektonických prvků, shora masivní profilovaná římsa s prolamovanými rohy. Pod ní hranolovitý podstavec s volutovými křídly a zvoncovými květy. Na přední straně podstavce je reliéfní kartuš se závitnicemi, uvnitř s několikařádkovým textem:

SWATI / IENE NEPOMVCKI / ORODVG / ZA NAS WSSECKI / NINI / I WZIWOTA / SKONANI

Dle zvýrazněného chronogramu v textu by se mělo jednat o letopočet 1759, na zadní straně podstavce je pak arabskými číslicemi vytesán letopočet 1799.
Pod podstavcem je osazen masivní sokl s horním profilem a pravoúhle vybranými rohy. Spodní podestu tvoří jedna řada schodišťových stupňů, přední stupeň je konvexně vypouklý (v kartě NPÚ se uvádí, že socha je osazena na dvou řadách schodišťových stupňů, je možné, že socha byla přemístěna a při tom došlo k „redukci“ schodů).
Materiálem sochy a architektonických částí je hrubozrný křemičitý pískovec světle béžový, jehož užití v okolí je velmi hojné, pocházející patrně z lomů kolem hradu Hukvaldy (jsou z něj zhotoveny také další památky v širším okolí – sochy na Hukvaldech, Mariánský sloup v Nové Jičíně, sochy před zámkem v Paskově, socha Panny Marie v Místku, socha Panny Marie v Příboře i jinde).

2. SOUČASNÝ STAV – CHARAKTERISTIKA POŠKOZENÍ

Povrch kamenného materiálu je především v horních partiích, zejména na soše pokryt velice silnou vrstvou biologických mikroorganismů, většinou aktivních, které prorůstají povrchovou strukturou kamenného materiálu, kterou mohou narušovat. Toto znečištění (biologickými mikroorganismy) je také podpořeno blízkostí okolní zeleně, která je v okolí památky – nevyskytuje se úplně na dosah, avšak v okolí, v parku i blízké městské zeleni jsou porosty s množstvím vzrostlých stromů.[1]
Lze ale říci, že povlak nižších rostli je přítomen i ve slabší vrstvě na celém povrchu, a to jak sochy, tak i architektonických prvků. Na vodorovných partiích sochy (ramena, ruce, záhyby), římsy a spodního soklu jsou silné nárůsty kolonií zelených zrněnek a mechů, které v kameni vyhlubují negativní reliéf a silně rozrušují kompatibilitu hrubozrnného pískovce. Ve vyšších vrstvách způsobují trvalejší vlhnutí kamene, čímž zvyšují jeho drolivost.
V povrchové struktuře kamenného materiálu jsou penetrovány prachové depozity různé intenzity. Mnohde je povrch bez vážnějšího znečištění, mnohde jsou nečistoty usazeny více. Lze říci, že socha je ze všech částí pokryta znečištěním, místy je toto znečištění souvislé a neprodyšné, povrch je na první pohled kompaktně znečištěn, je tmavý souvislém průběhu znečištění. V hloubkách modelace vytvářejí nečistoty místy silnou nepropustnou krustu, která velmi negativně ovlivňuje difůzi vodních par z materiálu, čímž dochází při jejím nárůstu k následnému vytváření „puchýřů“ a tím ke spražování a drolení kamene (krusta je viditelně narostlá v hloubkách modelace, především v hloubkých almuce, pod rukama apod.). Velice silně jsou také znečištěné partie tzv. „srážkových stínů“, tedy především místa, krytá před stékající vodou, na kterých došlo v průběhu staletí k hromadění nečistot až do podoby tmavé silné krusty, která zcela narušila kompatibilitu kamen. Na těchto místech došlo

k tvorbě puchýřů a k následnému zvýšenému sprašování a drolení až k odlomení tenkých vrstev kamene. Tyto projevy jsou patrné nejvíce na spodní profilaci římsy, kde došlo k tvorbě silných krust, které se již odlučují i s povrchovou vrstvou kamene.
Jak na soše, tak i na architektonických prvcích jsou menší partie plastického poškození – zčásti způsobené „přirozeným“ opotřebením památky v průběhu času (opršelé původně ostré kontury, znejasněné partie v místech stékající vody – tzv. výdroly) – zde je nutné konstatovat, že se nejedná o vlivy rušící výpovědní hodnotu díla. Druhým poškozením je poškození mechanické, způsobené druhotně např. odlomením částí, Silně znečištěna je římsa a spodní sokl, méně znečištěn je římsou krytý podstavec, na jehož povrchu sice není znečištěn penetrovaným prachem příliš silné, avšak došlo zde patrně k napuštění kamene nevhodným konsolidantem (možná vodní sklo, fluáty). Toto napuštění povrchu mělo za následek uzavření povrchu. Materiál je v těchto místech, především pod římsou (a její profilaci) výrazně ztmavlý, což by mohlo být projevem k povrchu migrujících solí.[2]
Tyto projevy jsou pak zřejmě podpořeny použitím velmi tvrdé cementové hmoty pro doplnění defektů na podstavci a profilaci římsy, bylo zde použito velmi tvrdé hmoty, která byla částečně rozetřena v okolí doplňovaných míst do povrchové struktury materiálu, čehož následkem došlo k uzavření povrchové struktury kamene, k hromadění migrujících solí a nežádoucím projevům.
Některá takto poškozená místa byla v minulosti doplněna a vyspravena na zadní straně podstavce, především na hranách a rozích, touto hmotou (dost odlišnou od originálu kamene) byly doplněny spáry mezi tělem podstavce a volutovými křídly, ale i ostatní spárování, a to tím způsobem, že byly doplněny hrany a řídký pačok byl rozetřen do okolní struktury materiálu. Tím došlo k druhotnému překrytí kamene tvrdou neprodyšnou vrstvou a ke zvýšení degradace kamene. Kromě těchto vlivů mělo užití cementové malty také za následek výrazné zasolení povrchu kamene.[2]
Plastické poškození spodních části je patrné především na všech architektonických prvcích, včetně schodů. Menší plastické defekty jsou na volutách, více je poškozeno je spodní profilování římsy. Poškozena je horní profilace spodního soklu. Na podstavci došlo k poškození, k odlomení a druhotnému doplnění několika rohů a velké části zadních hran. Na plochách všech prvků došlo k odloučení milimetrově tenkých, avšak rozsáhlejších ploch, místy zasahujících až do reliéfu rokaje. Některé z těchto plastických defektů byly doplněny druhotně velmi tvrdou směsí šedého cementu.
Patrná je druhotná svatozář, poměrně neproporční (velmi tenký drát obruče), která je povrchově poškozena setřením plátkového zlata, větší koroze není z dálky dost patrná, avšak předpokladem je, že pod plátkovým kovem došlo k částečné korozi. Stejně tak je mírně setřeno zlacení z kovového kříže v pravé ruce světce.

_____

[1] *bionapadení* nižšími rostlinami rozrušuje povrchové vrstvy kamene a obecně zvyšuje obsah vlhkosti *Nižší rostliny* - pod pojmem nižší rostliny se rozuměly zejména organismy z následujících skupin: bakterie, sinice, řasy, houby, lišejníky a mechorosty

[2] *sole* se převážně shromažďují na přechodu mezi suchým a mokrým materiálem u horního okraje vlhkosti, zvláště pro korozi jsou náchylná místa ,kde jsou přechody mezi nepropustnými vrstvami nebo kde se vyskytují barevné nátěry či impregnace vodoodpudivými prostředky. Obsah vylučovaných solí, síranů je nejvyšší na povrchu, směrem dovnitř materiálu množství síranu klesá

3. NÁVRH PRŮBĚHU RESTAURÁTORSKÉHO POSTUPU

Veškeré restaurátorské práce budou probíhat na místě, na Náměstí ve Frýdlantu, na bezpečném pracovním lešení a zajištění celého pracoviště oplocením. Jednotlivé etapy pracovního postupu jsou řazeny podle vzájemné návaznosti a logiky restaurátorského procesu. Z charakteru a rozsahu poškození památky je v průběhu restaurátorského procesu nutné provést:

3.1. RESTAURÁTORSKÝ PRŮZKUM

Tato etapa se týká analýzy možné barevnosti textu s chronogramem v kartuši na podstavci. Tento text bude úplně v počátku podroben doplňkovému restaurátorskému průzkumu, který by měl určit, zdali nejsou v písmu přítomny fragmenty nějaké starší barevnosti, a to jak v prostém textu, tak i ve výškově nadsazeném chronogramu (tam se to de facto očekává a bývalo to zvykem). Dle výsledků průzkumu, který bude prováděn na písmu i s možným odběrem fragmentů starší barevnosti (ty by byly zaslány na stratigrafickou mikroskopickou analýzu) by pak byla zvolena barevnost písma.

3.2. ETAPA ČIŠTĚNÍ

Bude odstraněno biologické napadení povrchu materiálu (mechy, zelené zrněnky), a to mokrou cestou za pomocí měkkých kartáčů i speciálních prostředků pro čištění biologického napadení (Remmers BFA Imprägnierung). Dále pak bude odstraněno či potlačeno znečištění vpitými prachovými nečistotami ve struktuře materiálu a rovněž tmavé krusty, rušící celkové estetické vyznění díla s jeho detaily. Čištění bude prováděno metodou mikrotryskání pomocí velmi šetrných abraziv – jemně mletých bílých korundů a především pak velmi šetrného alumosilikátu. Oba tyto materiály umožní kvalitní očištění povrchu bez jakéhokoliv poškození. Tato metoda byla autorem nabídky již na několika významných památkách aplikována, pod dohledem pracovníků Národního památkového ústavu.
Silnější černé krusty budou ještě poté v místech, kde pevněji přilnuly jemně snímány ostrými chirurgickými skalpely po tenkých vrstvách za možného naměkčení krusty zábalem.
Dále pak budou odsekány všechny nepůvodní, nevhodně provedené doplňky, které jsou provedeny v cementovém tmelu nevhodné barevnosti a charakteru. Toto odstranění bude provedeno jednak z důvodů estetických (doplňky naprosto nevyhovují již na první pohled, jsou barevně odlišné, šedavého zbarvení, barevností evokují spíše šedý cement), jednak také z důvodu ochrany kamene zasaženého v místech doplnění značnou erozí (pod doplňky dochází k silnému drolení materiálu z důvodů uzavření povrchu průchodu vodních par z materiálu). Z těchto důvodů je zřejmé, že bude naprostou nezbytností tyto druhotné doplňky odsekat (mechanicky ostrými dláty) a odškrabat (skalpely). Jejich přilnavost na pískovci je značná, druhotně doplněný materiál je zapuštěn mezi jemnými zrnky pískovce.
Cílem této etapy nebude absolutní dočištění povrchu, které by mohlo místy eventuálně poškodit povrch, ale čištění prováděné jen do té míry, která neporuší a neohrozí povrch památky. Na soše i architektonických prvcích tak budou místa, kde dojde „pouze“ k eliminaci znečištění, nikoliv k jeho úplnému odstranění.

3.3. ETAPA NEUTRALIZACE POVRCHU

Na vrcholové soše sv. Jana Nepomuckého i na všech architektonických prvcích (vyjma schodů) bude proveden celoplošný odsolovací zábal, jenž by měl zmírnit koncentraci migrujících solí u povrchu materiálu a tím i zabránit nárůstu černých krust. Opakovaně pak bude proveden v místech, kde dochází k tvorbě rezavých skvrn. Tato místa budou důsledně oplachována aerosolem destilované vody (atomizovanou vodou), čímž dojde k postupnému odmývání zasolených partií.
Na těchto silněji znečištěných místech pak budou opakovaně provedeny dle potřeby další zábaly ze speciální kompresní bentonitové (měkké) malty, která má schopnost absorpce u povrchu koncentrovaných solí. Tyto zábaly by byly použity především na podstavci. Závěrem bude provedena neutralizace kyselého prostředí materiálu napouštěním povrchu slabým roztokem vápenné vody.

3.4. ETAPA KONSOLIDACE KAMENNÉHO MATERIÁLU

U všech prvků proběhne po důsledném (ale šetrném) očištění kamene. V první fázi bude provedeno opakované napuštění kamene prostředkem na bázi organokřemičitanů (na bázi esterů kyseliny křemičité), který zpevní jeho strukturu a zamezí (na určitou dobu) do budoucna jejímu rozpadu, trhliny a praskliny v materiálu budou injektovány pomocí zahuštěných organokřemičitých zpevňovačů s rozptýlenými minerálními plnivy (křemičitá moučka).

Vzhledem ke stupni degradace materiálu bude zpevnění prováděno opakovaně a na některých místech (především na místech, kde dojde k odsekání druhotných cementových doplňků) až pětkrát až do úplného nasycení kamene tak, aby na takto konsolidovaný povrch mohlo proběhnout doplnění chybějících částí. Napouštění nejvíce narušených partií bude prováděno injektážemi. Jedná se především o „otevřené" partie, kde cyklicky dochází k vyplavování pojivové složky a je tak ohrožena kompatibilita materiálu. Tato místa budou napouštěna a injektována konsolidanty s vyšším množstvím vylučovaného gelu (důležitého pro zaplnění dutin a mezer mezi zrny avšak paropropustný), jež v sobě mají volně rozptýlená plniva. Ke konsolidaci bude použito prostředků s postupně se zvyšující koncentrací (podle množství vylučovaného gelu).

3.5. ETAPA DOPLNĚNÍ CHYBĚJÍCÍCH ČÁSTÍ

Bude provedeno doplnění chybějících částí, a to jak na soše (zřejmě v menším rozsahu), tak i na všech architektonických prvcích (rohy, hrany, profilace). Umělý kamenný materiál bude nanášen přímo, na vystouplých a namáhaných místech na armatury z nekorodujícího materiálu (především na podhledech profilace římsy, na hranách a rozích podstavce).

Doplnění bude prováděno v umělém kamenném materiálu respektujícím strukturu, složení a barevnost originálu kamene. Umělý kamenný materiál bude v plné hmotě probarven anorganickými, na světle stálými pigmenty. Nanesené doplňky budou poté povrchově opracovány do požadovaného tvaru a struktury. Bude použito na světle a UV záření odolných profesionální, plně probarvených restaurátorských malt Remmers RM v patřičné granulaci, ve více barevných odstínech.

3.6. SPÁROVÁNÍ

Bude provedena kompletní obnova spárování všech dílů, zejména pak spárování kolmých širokých spár mezi tělem podstavce a volutovými křídly, které bylo mechanicky vysekáno v počátcích restaurátorského procesu. Spárování bude, vzhledem k šířce spár, provedeno hrubější minerální maltou.

3.7. ETAPA BAREVNÉHO SJEDNOCENÍ

Jak u vrcholové sochy, tak i u architektonických prvků bude postupováno identicky, tedy jemnou lazurní retuší, prováděnou pouze lokálně. Nejprve budou lokálně barevně sjednocena místa doplněná umělým kamenným materiálem, následně pak místa, jež by rušila estetické vnímání díla.

Barevná retuš bude mít průběh lazurní retuše, tedy postupného zjemňování daných míst subtilní barevnou vrstvou, na více znečištěných místech, jež nebude možné dočistit, barevnými vrstvami postupně nanášenými, ne tedy přímým překrytím. Bude vycházeno ze stavu barevnosti materiálu konkrétních partií kamene.

V rámci této etapy také dojde ke zvýraznění několikařádkového českého nápisu na přední straně podstavce v kartuši. Tento text bude úplně v počátku podroben doplňkovému restaurátorskému průzkumu, který by měl určit, zdali nejsou v písmu přítomny fragmenty nějaké starší barevnosti, a to jak v prostém textu, tak i ve výškově nadsazeném chronogramu (tam se to de facto očekává a bývalo to zvykem). Dle výsledků průzkumu, který bude prováděn na písmu i s možným odběrem fragmentů starší barevnosti (ty by byly zaslány na stratigrafickou mikroskopickou analýzu) by pak byla zvolena barevnost písma.

3.8. KOVOVÉ ATRIBUTY

Oba dva kovové atributy svatojánské sochy – svatozář a kříž, budou demontovány a jejich restaurování bude probíhat v dílně specialisty s patřičnou licencí (tuto kapitolu zpracovával, včetně rozpočtu Mgr. Ondřej Šimek, držitel patřičné licence MK ČR).

Kříž z pravice světce bude očištěn, případně dojde k jeho přezlacení. U nevhodné svatozáře by byla vhodná její náhrada z adekvátní, analogickou dle okolních dochovaných a kvalitnějších svatozáří, než je tato. Tento nový prvek svatozáře bude zhotoven z uhlíkaté oceli a povrchově upraven žárovým zinkem, vrstvami olejových barev a povrchovým zlacením.

3.9. ZÁVĚREČNÁ POVRCHOVÁ ÚPRAVA

Celý povrch všech částí bude opatřen souvislým nátěrem hydrofobizačního ochranného hydrokrému na bázi silikátové emulze. Tento prostředek zaručuje prodyšnost povrchu kamene pro difůzi vodních par. Jeho nespornou výhodou je postupný průnik krému do materiálu (u tekutých organokřemičitanů stéká) a postupné nabíhání hydrofobizace stejné na jakémkoliv místě.

Vzhledem k lokálnímu neutěšenému stavu kamenného materiálu před restaurováním i k charakteristickým fyzikálně-chemickým vlastnostem použitého kamene, především značnou nasákavostí, bude nutné provést celoplošné napuštění účinným a dlouhou dobu na povrch působícím adekvátním prostředkem. Cílem bude jednak dosažení vodoodpudivosti povrchu, jednak také fixáž barevné lazurní úpravy.

3.10. RESTAURÁTORSKÁ ZPRÁVA A FOTODOKUMENTACE

Bude vyhotovena ve dvou exemplářích (1x do archivu NPÚ, 1x investorovi), kde budou zdokumentovány (písemně i fotograficky) všechny etapy restaurátorského procesu, použité metody a materiály. Bude odevzdána 2x v tištěné podobě (více než sto fotografií 18x13 cm) a 2x vypálena ve formátu DVD včetně fotografií a textu.

V Ostravě 9. ledna 2020

Současný stav
Silné znečištění vrcholové sochy, svatozář druhotná, dole silné krusty v podhledech profilace římsy

Současný stav
Silné znečištění vrcholové sochy, svatozář druhotná, dole poškození soklu a schodů

Současný stav
Silné poškození druhotné doplnění podstavce, dole poškození soklu a schodů